

Кой се страхува от Котарака?

Любка Славова

(Нов български университет)

„Струва ми се, че няма по-литературно животно от котката. Нейният литературен престиж, подкрепен от 57-те котки на Хемингуей в хаванската му къща, песните на Лорка и поемите на Борхес, далеч надвишава социалния ѝ престиж.”¹ Тази мисъл на испанския писател и журналист Антонио Бургос, посветил много страници от творчеството си на този домашен любимец, звучи парадоксално. Сякаш обществото е длъжник на котките и незаслужено ги пренебрегва!

Съществува дълъг списък от имена на изтъкнати писатели, посветили прекрасни произведения на котките². В него категорично не става дума за детска литература, а за сериозни произведения за възрастни. Обаче всички класации на „котешката” литература са оглавени от едно име и едно заглавие – „Котаракът в чизми” на Шарл Перо. Това очевидно е най-знаменитата котка в литературата не само във Франция, но и в целия свят. Дали социалният ѝ престиж се равнява на литературния? Науката подозрително мълчи, а обществото е подготвило някои примери за „осъвременяване” на този литературен герой. Всички те обаче водят до едно тъжно заключение – нашето съвремие е безжалостно към този образ, който винаги е бил част от моралните и културните ценности на човечеството, и се опитва да го убие чрез художествена демитологизация, т.е. като го лишава от присъщата му символика. Ето и част от тези примери:

1. Основният мотив на приказката разкрива колко променлива е човешката съдба и утвърждава идеята, че всичко подлежи на промяна, всичко може да бъде преобразено, че хитростта е едно от успешните средства за защита и съществуване на слабия и

¹ <http://persasdetorremar.jimdo.com/el-gato-en-la-literatura/>

² <http://webstage.bg/li-ri-chni-otkloneniya/906-velikite-pisateli-i-lyubovta-im-kam-kotkite.html>

онеправдания от съдбата беден човек. Оказва се, че най-важното в живота е приятелството на малките и подценявани същества, които знаят и могат да се справят с трудностите¹.

* * *

2. Послания на автора: учи, че качествата на хората не бива да се оценяват в зависимост от тяхното богатство; убеждава, че важното в живота е приятелството и готовността да помагаш на близките си; вярата е тази, която ти помага да се справиш с трудностите, поднесени ти от съдбата.

Изводи:

Котаракът е хитър, умен, смел, ловък, находчив, изобретателен, великодушен, верен приятел.

Приказката: забавлява, поучава, възпитава човешки добродетели, изпълва с оптимизъм и увереност в собствените способности.²

* * *

3. Котаракът на Перо е автор на новите дрехи на мелничарския син, чиято благородна голота на маркиз е резултат от действията на имажинерните разбойници, откраднали одеждите му.

.... чизмите са запомнени за сметка на наставничеството....,

... чрез хитроумната вълшебна история авторът противопоставя сюжета срещу поуката....,

... Снизходителният и доверчив монарх споделя гардероба си с пострадалия маркиз, а принцесата се влюбва в мелничаря-маркиз... и т.н.³

* * *

4. В повечето от приказките на Шарл Перо, ако сте забелязали, успяват преди всичко героите, представящи се за такива, каквито не са.(...) Котаракът в чизми, например, бил обикновен котарак, но след като обул лъскавите ботушки, успял да заблуди всички, че господарят му – глупаво селско момче, е маркиз дьо Карабас.(...) Самият Шарл Перо също издал приказките си, представяйки се за друг. Те излезли в сборник с името на сина му Пиер Дарманкур, понеже като член на френската академия на науките Шарл се опасявал, че колегите му ще приемат неговото занимание за лекомислено. По онова време той пишел нравоучителни стихове и полемични поеми, които се харесвали на

¹ Образователен сайт по БЕЛ, подготвен от Д. Димитров, учител от гр. Севлиево, и сина му В. Цветков (2014) – б.а.; http://myschoolbel.info/5_Klas/6/Kotarakyt_1.pdf

² Ученическа презентация на Дафне Турхан Бюрхан от V клас от СОУ „Н. Й. Вапцаров” (градът не се споменава), публикувано 09.04.2011 – б.а.; www.authorstream.com/Presentation/Maragrita-930847/

³ Стефанова, Силвия. <http://www.referati.org/poukata-sreshtu-siujeta-v-prikazkite-na/8932/ref/p2>.
Информация за автора липсва – б.а.

властта, та имал още една причина да се притеснява – цензорите можели да схванат някой приказан сюжет като намек към високопоставени съвременници...¹

* * *

5. ... Може да се види „Вестник на родителите“ от декември 1971 г.: статията на Сара Мелаури Черини за „Поуката от «Котаракът в чизми»“. В нея се казваше: „.... с хитрост, с измама можем да станем могъщи като царете. Тъй като семейна доброта и взаимна помощ между братята няма, необходимо е да потърсиш помощ от този, който е схванал добре нещата, т.е. от политик като котарака, за да станеш глупав хлапак, какъвто е обикновено властващият....”

.... Тази тема принадлежи на една идеология на подчинението и е изразена от позицията на крепостните селяни, способни за солидарност (всички помагат, за да бъде измамен царят), но не и за истинска солидарност.

... В брой 3–4 от 1972 г. на същия „Вестник на родителите“ Лаура Конти написа нова защита на „Котаракът в чизми“, която тук цитирам почти изцяло: ... „Двойната природа на Котарака (малък - голям, губещ - побеждаващ) уталожваше не само парадоксалното желание да видя как побеждава едно създание, което си остава все същото малко, слабо, нежно котенце. В баснословните борби между силни и слаби бях на страната на слабите, отвращавах ме силните, но когато слабите побеждават, имаше опасност да бъдат смятани за силни, т.е. да ги намразя. Историята за Котарака в чизми се измъкваше от тази опасност, защото Котаракът - даже печелещ играта срещу царя - си оставаше пак котка. Касаше се значи за ситуацията Давид - Голиат, но за един Давид, продължаващ да бъде овчарче и никога не ставащ могъщия цар Давид....”²

* * *

6. Тръгвайки от самото начало на тази приказка могат да се направят няколко извода. Първият е, че когато си най-малък, си най-прецакан, което какво учи: имайте само едно дете, за да няма най-малък. Второто нещо е, че този младеж (най-малкият син), преди да получи котарака, е бил по-беден, а това означава, че ако нямаш наследство, ти си неудачник, вместо да ни покаже как запретва ръкави, за да направи мелница, както баща му е сторил.³

* * *

¹ Сайтът е подготвен от журналисти. Материалът има критичен политически смисъл, насочен срещу действия на политици, и прави аналогия с приказките на Шарл Перо – б.а.; http://kafene.net/analysis.html?fb_1101652_anch=27193867.

² Родари, Дж. (1986), *Граматика на фантазията*; София, НИ; (сс. 155-159); <http://educationaltheater.files.wordpress.com/2013/03/dzhani-rodari.pdf>

³ "Искрено и лично"(3.01.2014), предаване на Миглена Ангелова. Психологът Елена Тачева, PR-експертът Весислава Танчева и докторът по физика Нено Димов правят „експертен“ прочит на приказката "Котаракът в чизми". Според тях това е приказка за оцеляването. Центърът на дискусиата им е дали "Котаракът в чизми" е приказка за мъжката дружба или за използвачеството. – б.а.; http://tv7.bg/Искрено-и-лично/-Котаракът-в-чизми-в-рубриката-Имам-цел-_.33_i.10074171_b.10026014.

7. Разпределението на наследството между тримата братя носи натовареност с напрежение, породено от стремежа към надмощие, символично изразяващо се в размера на фалическите атрибути. Жалбата на най-малкия брат в този смисъл може да се тълкува като проява на завист от фалическите размери на по-големите братя.....

.....В желанието на котарака да лови мишки и плъхове можем да открием символи на Едипов комплекс, едновременно позитивен и негативен, и стремеж за притежание на сексуалните обекти. Идеята на котарака да се крие в брашното и да се прави на умрял е израз на стремежа му да прикрие желанията си и да остане незабелязан и необезпокояван, без да разкрива намеренията си...¹

Към поредицата от нелепи примери не може да не добавим нашумялата анимация „Котаракът в чизми” на компанията „Уолт Дисни”, която напълно незаслужено носи заглавието на една приказка, с която няма нищо общо.

Наивността и дори абсурдността на тези примери се коренят в неспособността за тълкуване на семиотичното съдържание на приказката и изместването му към тенденциозни и манипулативни цели.

Един адекватен литературен анализ следва да обърне внимание на особеностите на епохата. От края на XVII век, когато излиза първото издание на приказките на Шарл Перо, до края на XVIII век е периодът на Просвещението. Въпреки различията между поколенията на „старите” и „новите” просветители от Френската академия на науките, духът на епохата отразява криза във феодалните отношения и зараждането на едно ново общество, чиито основи полагат знаменити философи като Спиноза, Джон Лок, Волтер, Дидро и други. Полага се началото на съвременната държава, а абсолютната монархия отстъпва пред конституционализма. Назряват и класови конфликти. Църквата е принудена да отстъпи пред светската власт. Аристокрацията е ограничена от настъпващата гражданска идеология. Заражда се либерализмът.

В литературата култът към науката и знанието издигат като върховна ценност изказването на логични и ясни послания. Новото поколение, към което причисляват и Шарл Перо, проповядва връзка с живота и реалността и култ към науката и познанието. Появява се един нов литературен феномен - литературата за деца и юноши като мощен поток и целенасочена дейност за възпитаване на свободни, мислещи и знаещи личности, от каквито се нуждае всяко цивилизовано общество.

¹ Сайтът предлага псевдофрейдистки анализ на приказката – б.а.;
<http://cafeysdivan.blogspot.com/2011/07/el-gato-con-botas-analisis.html>.

Такава е тенденцията не само във Франция, за която е достатъчно да споменем Перо и Лафонтен. Такава е картината и в Испания, където творят известните баснописци Ф. М. Саманиего и Т. Ириарте. В Англия обикновено се посочват имената на Даниел Дефо и Джонатан Суифт, макар те по-скоро да са предвестници на бурния възход на идеите на Романтизма.

Литературните занимания на Шарл Перо не са основната му дейност. По професия той е юрист на кралска служба. Започва да пише едва на 55 години, макар че е известна негова по-раншна литературно-теоретична поема „Векът на Луи Велики”. Всички приказки на Шарл Перо са изключително популярни и любими на децата, откакто са написани, до наши дни. Първото му издание включва осем заглавия: „Пепеляшка”, „Червената шапчица”, „Малечко-Палечко”, „Спящата красавица”, „Котаракът в чизми” и други.

Като цяло приказките на Перо са твърде различни една от друга, изградени са върху различни принципи и не могат да бъдат разглеждани с един и същ аналитичен инструментариум. Докато в „Червената шапчица” е безсмислено да търсим символика в детайлите, то „Котаракът в чизми” е изпълнена със символи, които обаче трябва да бъдат разглеждани с оглед на специфично идейно съдържание. Ако за Червената шапчица е все едно дали е червена или жълта, тя все едно е щяла да бъде подмамена и изядена от злия вълк, то в „Котаракът в чизми” всеки детайл е важен за разбиране на произведението.

Относно символното съдържание на образа на Котарака няма никакво съмнение. Самият автор ясно е казал в оригиналното заглавие, включено в „Приказките на Мама Гъска” – „Котаракът наставник”. Но относително значението на останалите елементи съществуват много неясноти.

Испанският сайт Clubensayos.com прави опит за семиотичен анализ на приказката като предоставя следните ключове за разгадаване на символите:

Чизмите са символ на откритост и отзивчивост.(?)

Чувалът символизира приемственост.(?)

Титлата Маркиз де Карабас символизира изкачване в социалната стълбичка.

Великанът е символ на злото.....¹

¹ <http://clubensayos.com/Informes-De-Libros/Analisis-Del-Gato-Con-Botas/1095182.html>

Очевидно е, че подмяната на автентичното съдържание пречи да бъде открита истинската културологична стойност на произведението. Така например казусът с разпределянето на наследството на мелничаря е решен не според критерии за справедливост или хуманност, а точно както го решава френското право по времето на Перо, което той като професионален юрист прекрасно знае и приема, без да критикува, а само се опитва да смекчи последиците от прилагането му. По онова време не само във Франция, но и в цяла Западна Европа се полагат основите на капитализма, който има нужда от концентрация на средства за производство. Раздробяването на поземленото владение между множество дребни собственици не е полезно за бъдещето на държавата. Така Перо изпраща до младите си читатели послание, че законите и правото не са непременно справедливи, но са целесъобразни. Срещу тях не бива да се роптае, а трябва да се измисли начин да се компенсира неправдата. Решението се появява в лицето на котарака наставник, който притежава мъдрост и опит и знае какво трябва да се направи в критична ситуация. По-интересен е обаче смисълът на чизмите, защото този котарак винаги е с чизми. Те не са му нужни, за да ходи. За да разгадаем смисъла на чизмите, можем да си послужим с една народна метафора. Често се казва, че някой е „бос“, например в науката. Босотата е некомпетентност, невежество. Да ходиш с ботуши, напротив, това означава, че се дистанцираш от простотията и невежеството, основен проблем през Просвещението.

Особена роля заема и шапката. За разгадаването на този код огромна заслуга имат илюстрациите на Гюстав Доре. Това не е шапка, предпазваща от студа или слънцето. Това е шапка с пера, каквато са носили само благородниците. Именно тази шапка е символ на връзката с аристократичната класа. Тя се явява иконограма на социалното признание.

Перо представя много точна картина на класовата структура на обществото от онова време. На върха на пирамидата неизменно стои кралят. Този крал обаче не е лош. Състрадателен, доверчив, мекушав, това е идеалът за т.н. „просветен монарх“, който няма защо да бъде свалян от трона, стига да бъде умело направляван в действията си. И наистина точно по това време кралете до голяма степен се оставят да бъдат ръководени от умели съветници. По времето на Луи XIII кралският съветник е Ришельо, при Луи XIV е Мазарини. В Испания дори има специална дума,

„valido”, за кралския съветник и фаворит, който държи юздите на държавата вместо краля. В тази функция авторът вижда и своя котарак наставник.

Несъмнено обществото има нужда и от работеща класа. Това са селяните: орачи, косачи, сеячи. Те си гледат работата, много не ги интересува чии ниви работят. Не са много умни, нито много амбициозни, нито заинтересовани. Те се подчиняват на общоприетата йерархия, без много-много да разпитват. Те са нужни на обществото и Перо не се стреми да промени по някакъв начин социалния им статус, защото такава промяна не е целесъобразна с оглед на общественото развитие.

На промяна подлежи единствено мелничарският син. Той не се стреми към нея, но не се и противи. Тя му идва като дар от наставника. Той е нещо като избраник. На какво дължи този избор? На връзките си с наставника. Наставникът сам си го избира, не защото е много добър или много нещастен, или много умен, а просто защото се познават от по-рано. А и защото му е нужен някой почтен и послушен човек, покрай когото да постигне своите цели. А тези цели са съвсем реални. На котарака му е ясно, че не може да стане крал, но може да бъде близък на краля, а ако кралят му дължи услуга – още по-добре. С други думи посланието е, че не всички, а онези, които имат добър наставник, изцяло го слушат и му се подчиняват, могат да просперират в живота.

В приказката има още един образ, който също носи важно послание – чудовището. То владее огромен замък и обширни земи, господар е на всичко. Не е точно твърдението, че то символизира абсолютното зло, защото злото е зло само в определен контекст. Този човекоядец поглъща хора само в преносен смисъл. В ежедневието си предпочита яребици и зайци, т.е. живее охолно и проявява лакомия. Това са слабите му места и Котаракът се възползва именно от тях, за да проникне в замъка. Чудовището принадлежи към висшата класа, но не е крал, не е и благородник, не е и учен човек. Има чудовищен вид и определено е глупаво. Това несъмнено е образът на Невежеството. Именно то е идентифицирано от автора като най-опасния елемент на обществото. Това послание изцяло се вписва в просвещенската идеология на Шарл Перо.

И така можем да обобщим, че приказката „Котаракът в чизми” е идеологема на Просвещението, която разгръща в символни образи структурата и идеите на

обществото от края на XVII век и внушава отрано на подрастващите принципите, които трябва да зачитат, и целите, към които трябва да се стремят. В ценностната система, изповядвана от Шарл Перо, основна роля е отредена на наставника, т.е. учителя, в борба срещу невежеството, посочено като обществен враг номер едно.

Всяка идеологема се развива с времето и има нужда от осъвременяване. Съвременното болно общество повече от всякога има нужда от посланията на Просвещението, епоха, която се бори за освобождаването на човешкия дух от мракобесието и за създаването на общество на разума, справедливостта и прогреса. Затова не е чудно, че отново и отново преосмисляме Просвещението и непреходното му наследство за развитието на съвременните цивилизационни модели. Но цитираните примери по никакъв начин не ни водят до огромния принос на Шарл Перо, който само в няколко забавни странички успява да обрисова цялостен идеен модел на своята епоха и на своя мироглед. При това е адресирал посланията си до децата. Защо възрастните днес не разбират тези послания? Възможно ли е наистина да не ги разбират или това е социално лицемерие? Това ли е дължимият социален престиж към Котарака или някой просто се страхува от него? Кой може да се страхува от Котарака наставник до такава степен, че да цели неговата литературна смърт, като го демитологизира, карнавализира или направо игнорира? Логично е Шарл Перо да е кодирал отговора по начин, видим само за адресатите на своите послания – децата. Затова се наложи да попитам едно петгодишно дете: Кой се страхува от Котарака? И детето ми отговори ясно: „Чудовището, разбира се!”

Повечето послания на автора в тази приказка са така кодирани, че едновременно са ясни и неясни, могат да се тълкуват в различни плоскости и напълно отговарят на теорията за семиотичните структури. Но авторът не очаква кодовете му да бъдат разчетени. Приказката е за деца, а те не владеят херменевтика и семиотика. Те възприемат всичко буквално и условно, те са „хомо луденс”. И в това е истинското чудо, божественото хрумване на автора да създаде една идеологема, която да се съхрани в съзнанието на детето и като писмо в бутилка да дочака мига, когато бутилката може да бъде отворена и посланието ѝ разчетено.

Може би затова в днешно време толкова възрастни хора се опитват да разтълкуват приказката. Може би инстинктивно усещаме, че в тази бутилка има нещо

важно, което трябва да знаем. Но обществото не успява да проумее, че и днес, както и тогава, невежеството е основният ни враг. Разликата е, че днес наставникът не може да го победи, защото кодът е в бутилката, а бутилката е още затворена. Ако наставникът или учителят се доберат до собственото си интелектуално израстване и успеят да разчетат посланието, вероятно човекоядецът невежа сам ще си отиде.

А обществото ни, вместо да се страхува от Котарака, който го пази от невежеството, следва да прояви благодарност и уважение към Шарл Перо, може би най-великия ум на Просвещението сред толкова много учени и философи, защото той и досега се опитва да направи децата ни по-умни и цивилизовани.

Списък на цитираната литература

<http://cafeysdivan.blogspot.com/2011/07/el-gato-con-botas-analisis.html>.

<http://clubensayos.com/Informes-De-Libros/Analisis-Del-Gato-Con-Botas/1095182.html>

http://kafene.net/analysis.html?fb_1101652_anch=27193867.

http://myschoolbel.info/5_Klas/6/Kotarakyt_1.pdf

<http://persasdetorremar.jimdo.com/el-gato-en-la-literatura/>

http://tv7.bg/Искрено-и-лично/-Котаракът-в-чизми-в-рубриката-Имам-цел-_.33_i.10074171_b.10026014.html;

<http://webstage.bg/li-ri-chni-otkloneniya/906-velikite-pisатели-i-lyubovta-im-kam-kotkite.html>

<http://www.referati.org/poukata-sreshtu-siujeta-v-prikazkite-na/8932/ref/p2>

www.authorstream.com/Presentation/Maragrita-930847/

Родари, Дж. (1986), *Граматика на фантазията*; София, НИ; (с. 155-159).